

פרדוקס העוני בחברה החרדית

נתונים, תרבות ומשמעויות למדיניות

ניצה (קלינר) קסיר

תכנית הכלכלנים החברתיים

מכון ון ליר, ירושלים

11 ינואר, 2018

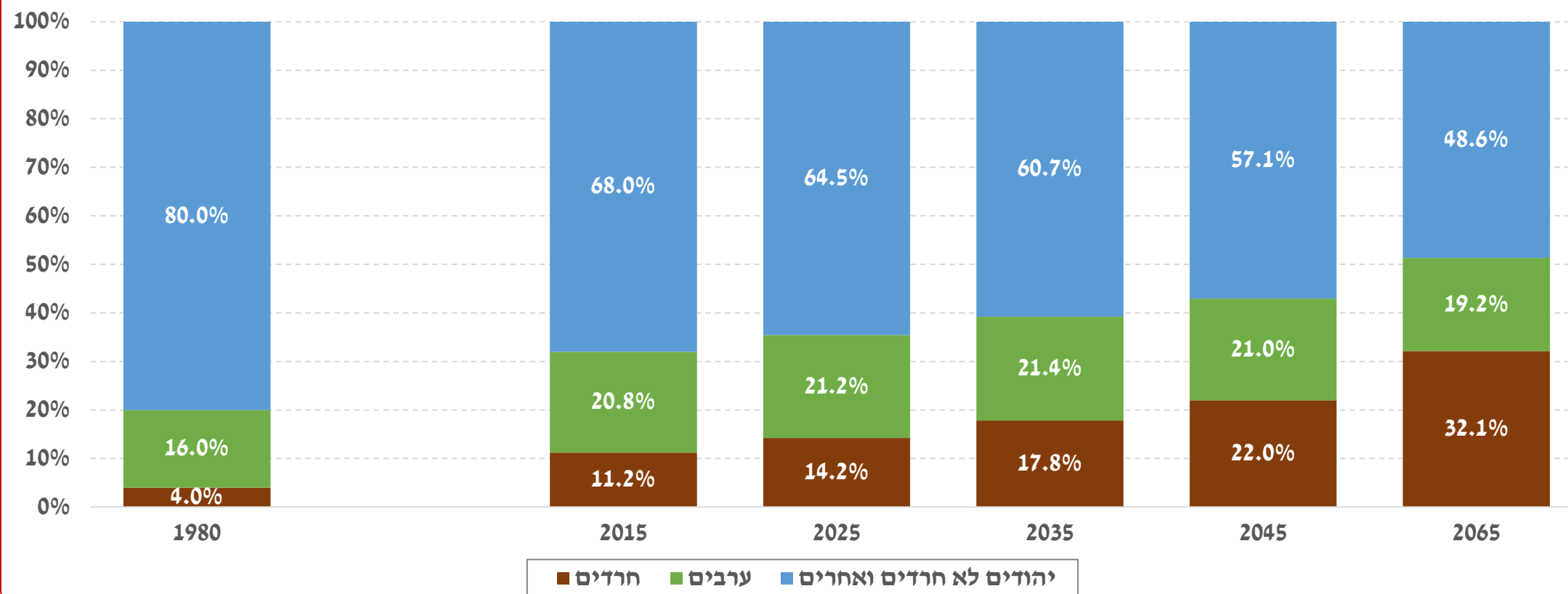
הקדמה

המכון החרדי למחקרי מדיניות

מוטיבציה

הרכב דמוגרפי – לאן פנינו מועדות?

תחזית התפלגות האוכלוסייה לפי שנים (כלל הגילים)

מקור: שנת 1980 – עיבודים מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שנים 2065-2015 – מצגת "אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2017 ותרחישים לגידול האוכלוסייה בעתיד", ד"ר אחמד חליחל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

משמעויות השינויים הדמוגרפיים והאתגרים תפיסת המכון

• השלכות מרחיקות לכת על מגוון תחומי החיים

• ההיערכות היא צורך קריטי

• הפתרונות צריכים

— להיות מותאמים לצרכי הציבור החרדי

— ומפרספקטיבה של צרכי כלל החברה

• רק מדיניות הנשענת על מחקר מבוסס נתונים והבנת המאפיינים הייחודיים של האוכלוסיות השונות בחברה תוביל לפתרונות המיטביים

מודל הפעולה

התמהיל האנושי

- עמיתים - חרדים ולא-חרדים
- חוקרי אקדמיה מובילים במגוון תחומים וחרדים בעלי ניסיון עשיר בניהול מערכות ציבורית בקהילה החרדית ועוד

מקום מפגש

- בין גורמי מדיניות ותכנון, גופים פילנתרופיים והמנהיגות החברתית החרדית

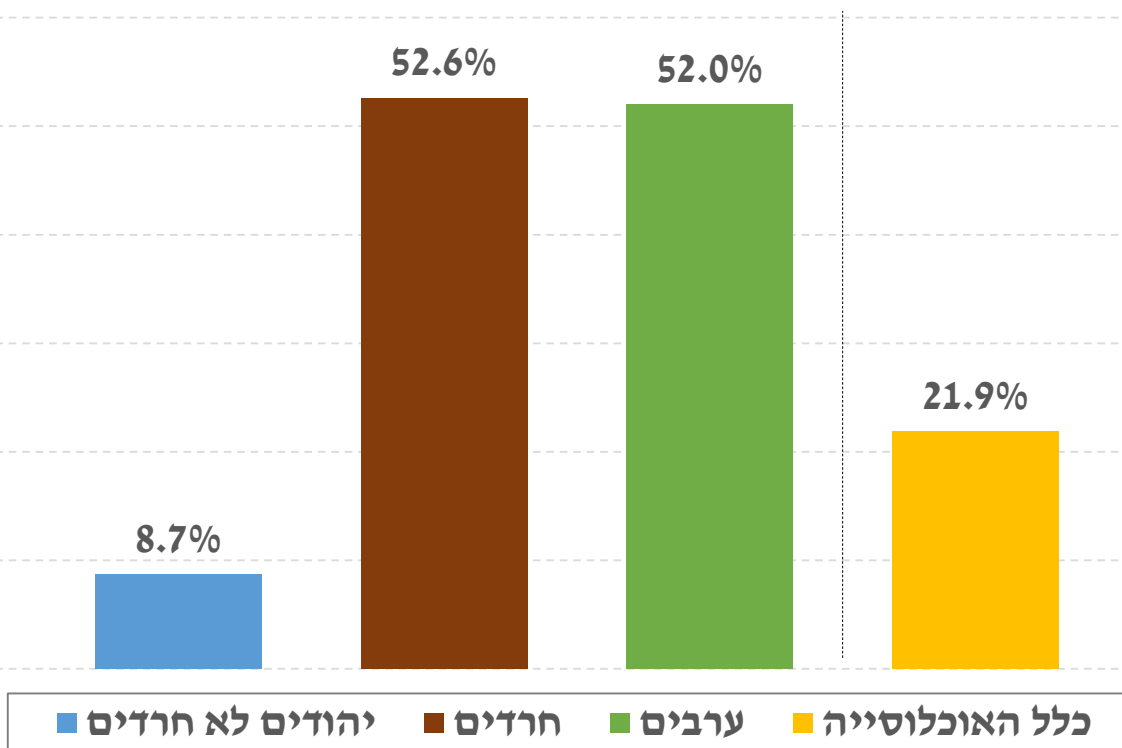
עוני בחברה החרדית

שיעור העניים לפי מדד העוני הרשמי

תמונה קודרת של ממדי העוני בחברה החרדית

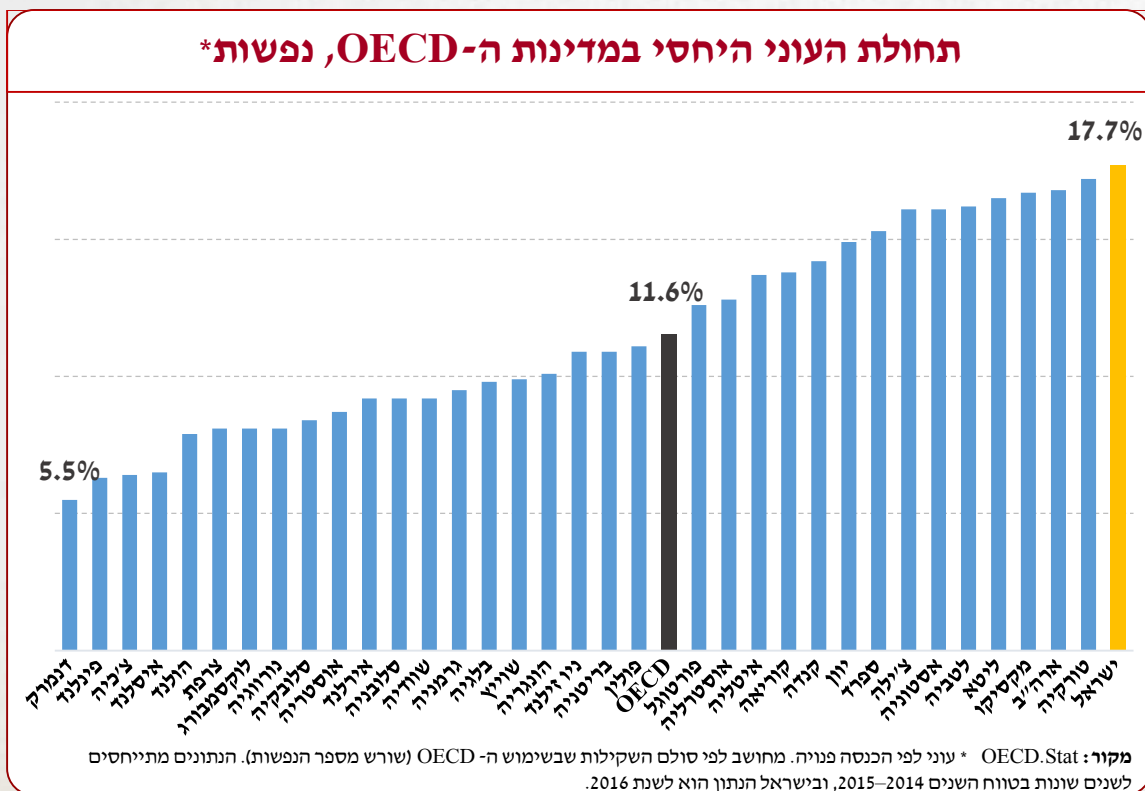
רבע מהעניים הם חרדים
מחצית מהעניים הם ערבים

תחולת העוני היחסי (נפשות)
קבוצות אוכלוסייה, שנת 2016

משמעות שיעורי העוני הגבוהים בחברה החרדית והערבית

- השלכה על הרווחה של המשפחות העניות ושל החברה החרדית והערבית

- השלכה על הכלכלה והחברה בישראל

- השלכות חברתיות
- העוני בישראל הוא הגבוה ביותר בקרב המדינות המערביות
- אי מיצוי פוטנציאל הצמיחה במשק, פגיעה ברמת החיים
- מצמצם את תקבולי המיסים, מגדיל את היקף תשלומי ההעברה ומגדיל את יחס חוב תוצר
- פגיעה בחוסן הכלכלי והחברתי של המדינה

מהו עוני?

עוני מתאר מצב של רווחה נמוכה

- מהי אותה רמת רווחה נמוכה? מה מגדיר את האדם כעני – האם רמת ההכנסה השוטפת שלו, כמות המשאבים העומדת לרשותו, רמת הצריכה, ההכנסה הפוטנציאלית, רמת התועלת שלו או אולי תחושתו הסובייקטיבית?
- האם העוני מוגדר באופן מוחלט או יחסי, ואם יחסי – מי קבוצת הייחוס הרלבנטית
- לשאלות אלו אין תשובה חד-משמעית – לעוני היבטים רבים

מדד העוני הרשמי בישראל נקבע כמדד אובייקטיבי, יחסי לכלל האוכלוסייה ומבוסס על רמת ההכנסות

הסיבות המרכזיות לעוני [הרשמי] בחברה החרדית

- מיעוט מפרנסים במשק בית – בחירה בלימודי תורה על פני עבודה
- תכני ההשכלה אינם תואמים את צרכי שוק העבודה [השפעה על ההסתברות למצוא עבודה ועל רמת השכר] – בחירה בלימודי תורה על פני לימודים אחרים
- הקמה של משפחה גדולה, ואף גדולה ככל האפשר

העוני בחברה החרדית אינו נובע מכשלים אלא מבחירה מכוונת ומודעת, שאמנם משתקפת ברמת הכנסה נמוכה אך מעלה את רמת הרווחה של החרדים

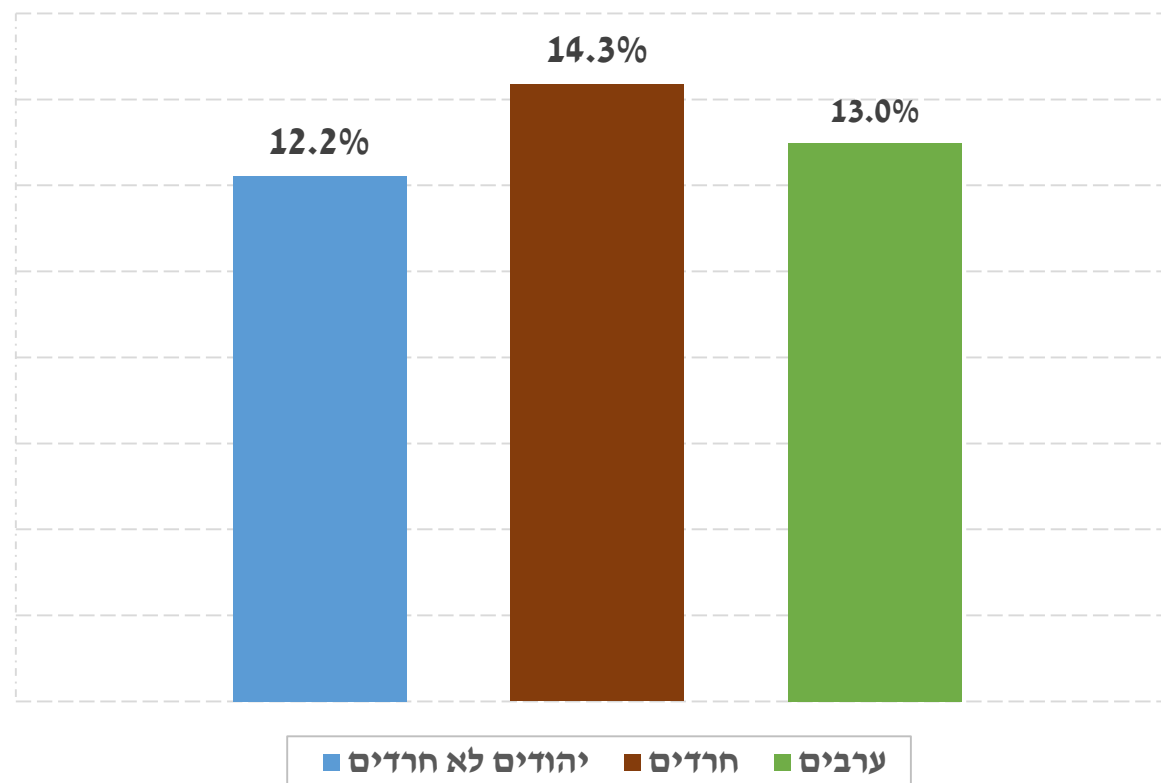
העוני היחסי

מי קבוצת הייחוס הרלבנטית לבחינת עוני יחסי בחברה החרדית?

ממאפייני החברה החרדית

- התבדלות והסתגרות מכוונת מהחברה הכללית
- הניתוק מתבטא בכל תחומי החיים - מגורים בשכונות ובערים נפרדות, מערכות חינוך נפרדות ועוד

תחולת העוני לפי קו עוני נפרד לכל קבוצת אוכלוסייה (נפשות), 2016

שיעור העוני אינו מספר את הסיפור המלא

• לעוני ממדים רבים

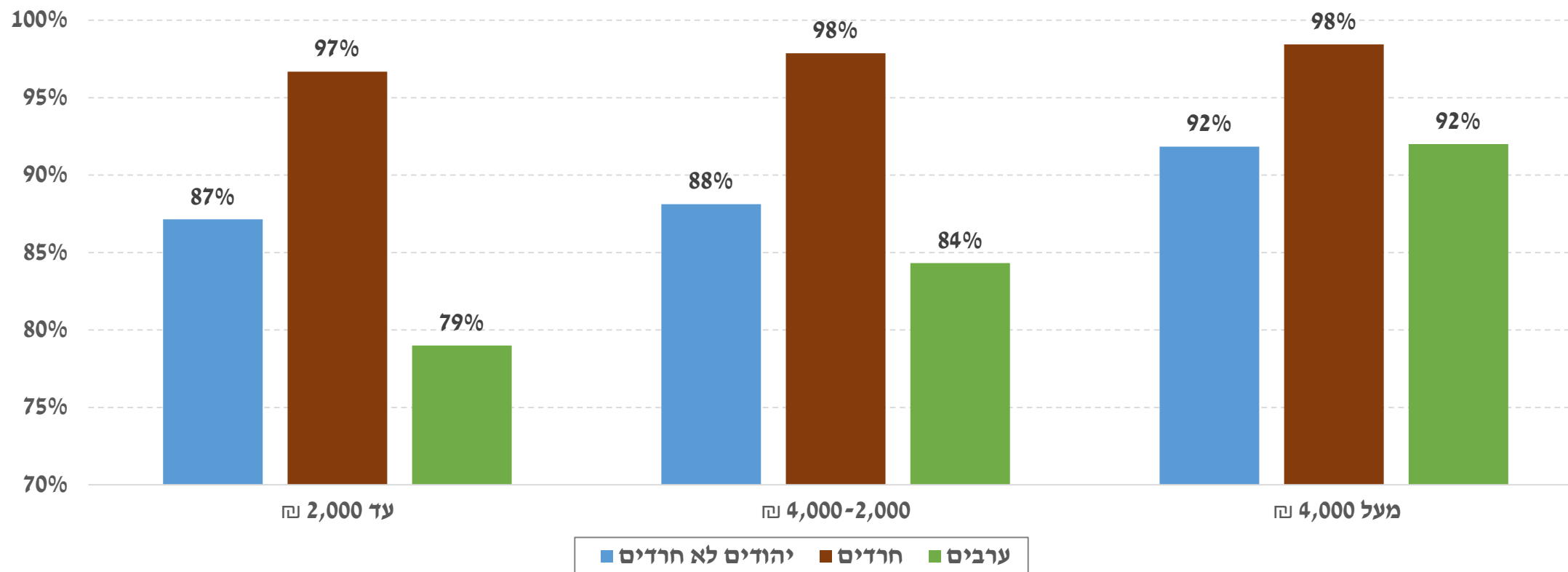
- לא רק הכנסה נמוכה אלא גם רמות נמוכות בבריאות, בחינוך ועוד
- שוליים חברתיים, תחושת ערך עצמי נמוכה וסיכון להתנהגות עבריינית

• רב ממדיות זו אינה מאפיינת את העוני בציבור החרדי

- לימוד התורה הוא אתוס מכונן בחברה החרדית - "וְתִלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כָּלֶם" (משנה פאה א א)
 - העוני נתפס כ'קיום בצניעות' וכבחירה מודעת ואידיאולוגית
- "פֶּת בְּמַלְחָה וְתֹאכֵל וּכְמִים בְּמִשְׁוֹרָה וְתִשְׁתֶּה" (מסכת אבות, פרק ו', משנה ד')

האם שביעות רצון מהחיים מושפעת מרמת ההכנסה?

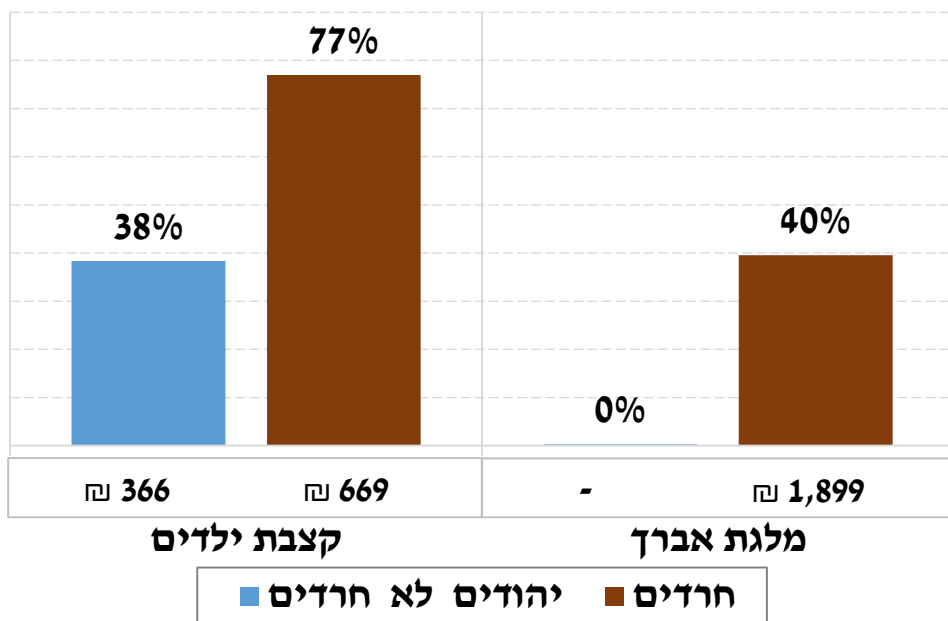
שיעור המרוצים מהחיים לפי רמת הכנסה לנפש ברוטו
קבוצות אוכלוסייה, שנת 2016

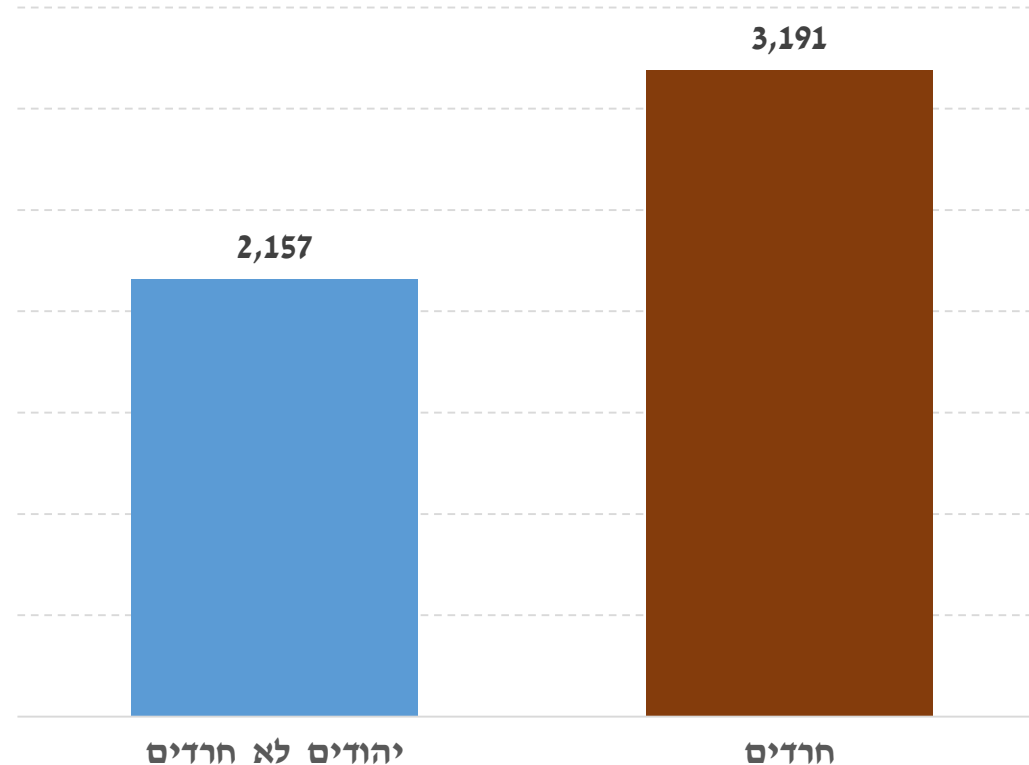
דרכי ההתמודדות עם רמת ההכנסות הנמוכה מעבודה

הכנסות מתשלומי העברה למשקי בית

שיעור מקבלי קצבאות ותמיכות לפי סוג תשלום
ההעברה, וגובה התקבול
קבוצת אוכלוסייה, שנת 2016

גובה תשלומי ההעברה הממוצעים למשק בית
קבוצת אוכלוסייה, שנת 2016

דרכי ההתמודדות עם רמת ההכנסות הנמוכה

סיוע הדדי – ציווי הלכתי ונורמות קהילתיות חברתיות

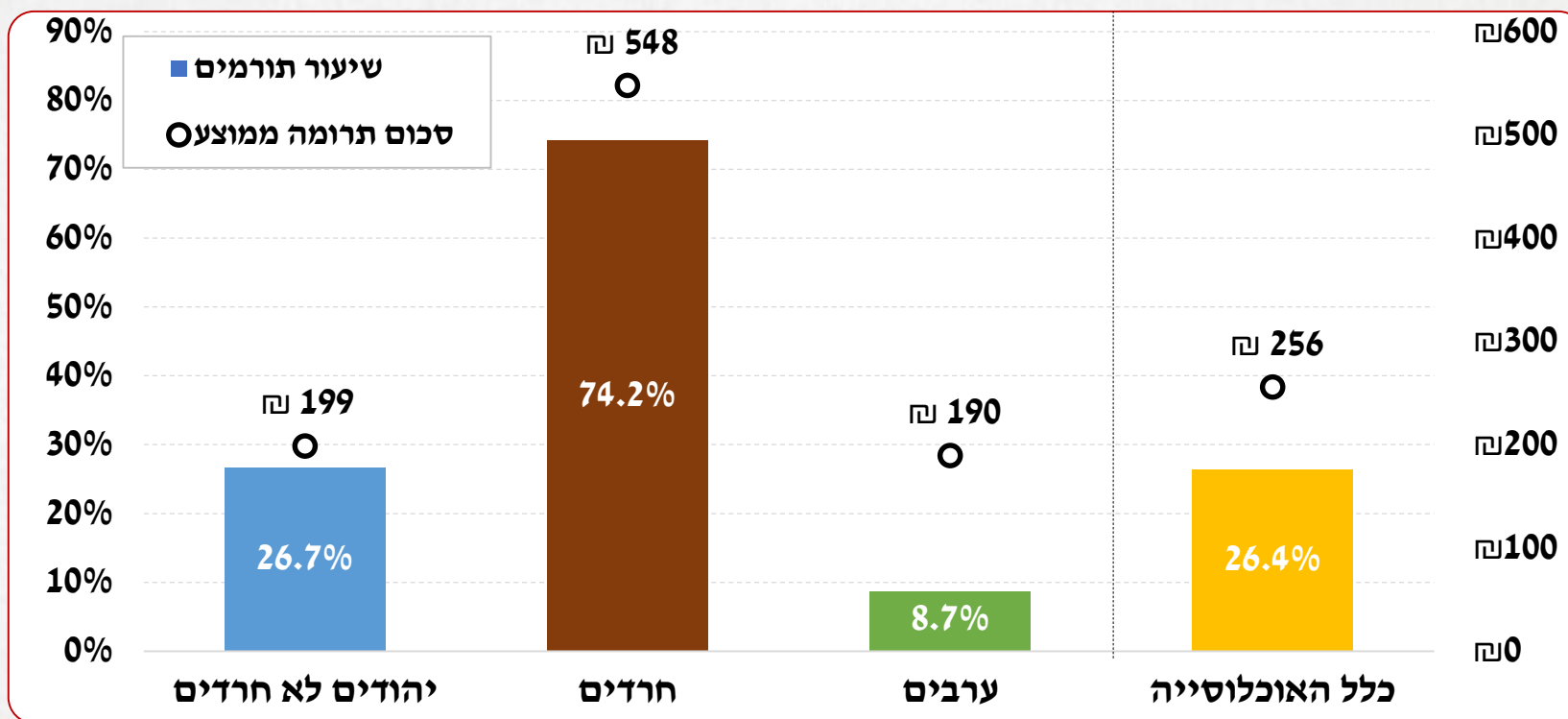
❖ תרומות

❖ עזרה הדדית שאינה כספית

❖ גמ"חים והלוואות בין פרטים

תרומות כספיות

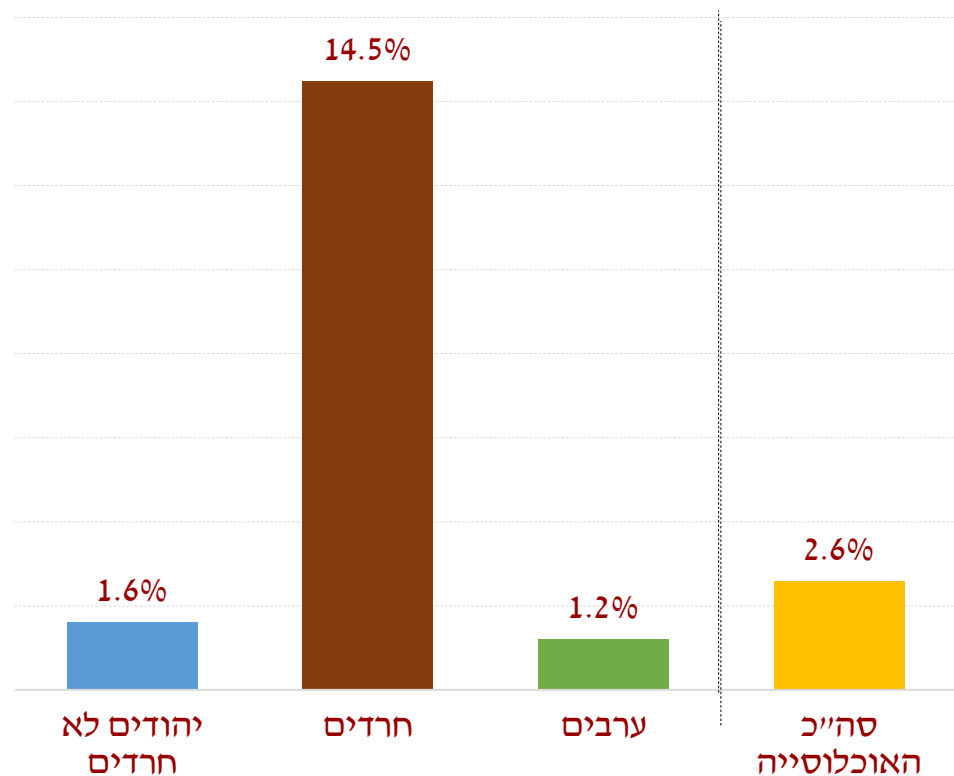
"עֲשֵׂר תַעֲשֶׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ" (דברים, י"ד, כ"ב)

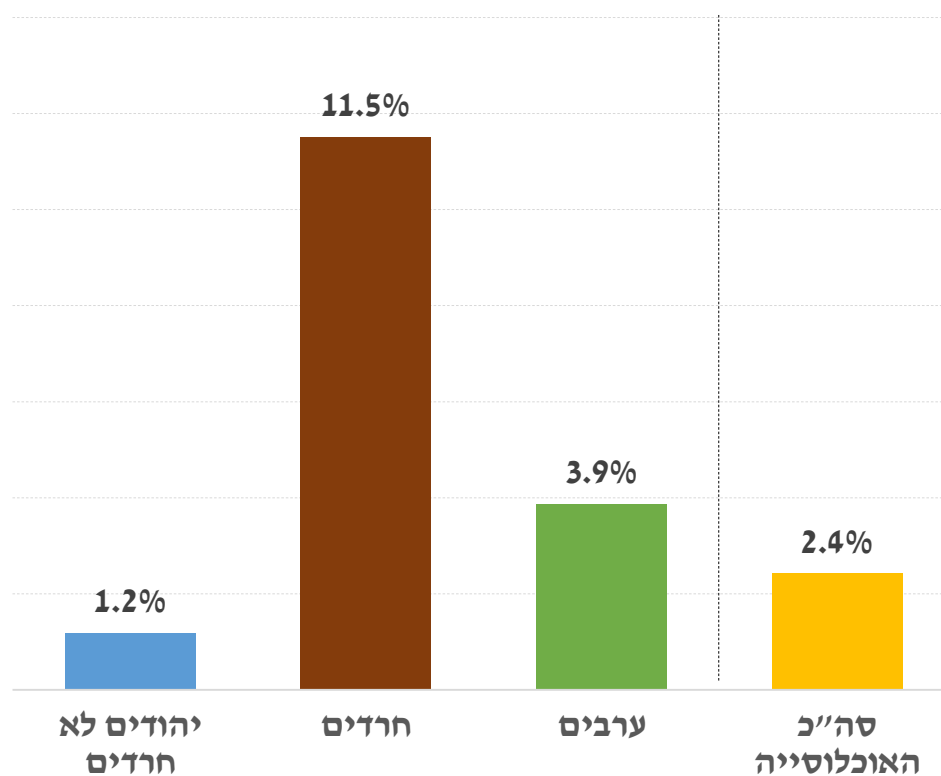
משקי הבית החרדים המהווים כ-6% מכלל משקי הבית בישראל,
תורמים כ-37% מסך התרומות של משקי הבית

מקבלי תרומות: סיוע כספי וסיוע במוצרים

שיעור בני 20 ומעלה שקיבלו סיוע במוצרים
לפי קבוצת אוכלוסייה, שנת 2016

שיעור בני 20 ומעלה שקיבלו סיוע כספי (תרומות)
לפי קבוצת אוכלוסייה, שנת 2016

דרכי ההתמודדות עם רמת ההכנסות הנמוכה

סיוע הדדי – ציווי הלכתי ונורמות קהילתיות חברתיות

❖ תרומות

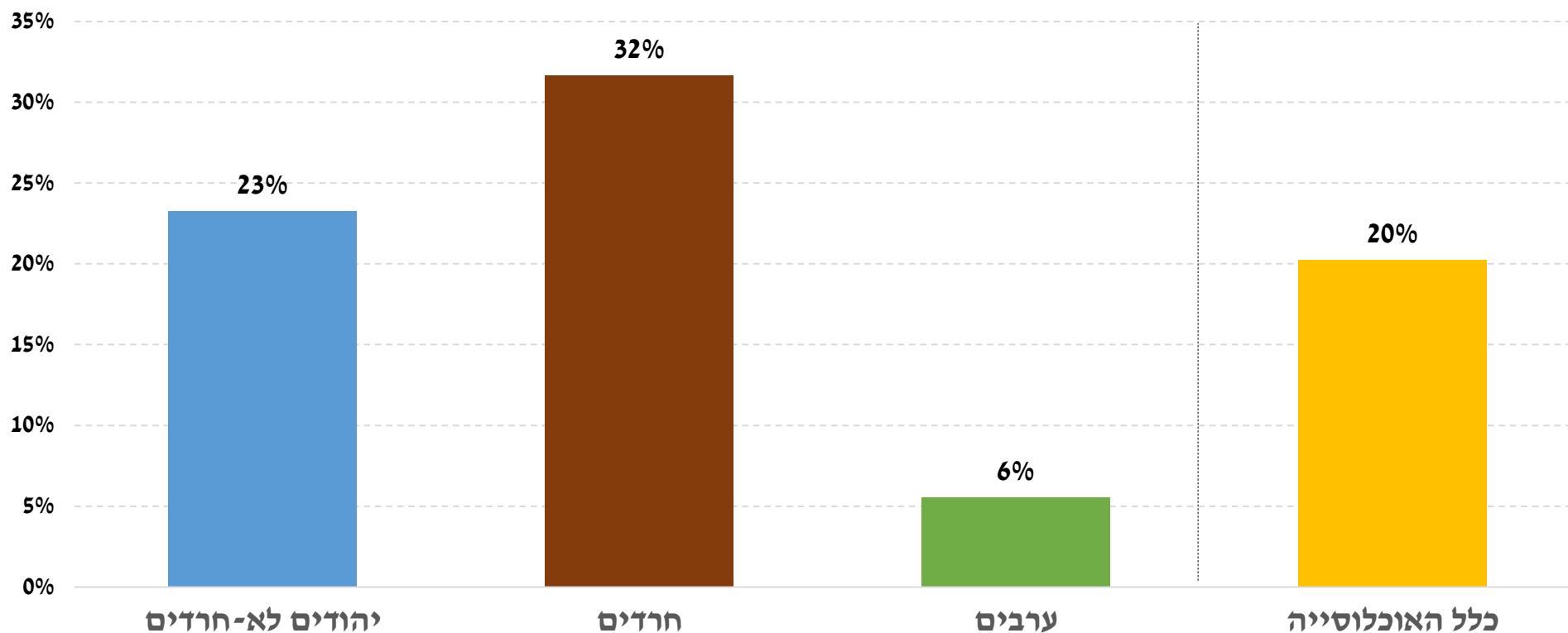
❖ עזרה הדדית שאינה כספית

❖ גמ"חים והלוואות בין פרטים

התנדבות ועזרה הדדית

"אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק" (ישעיהו, מ"א, ו')

שיעור המתנדבים
בני 20 ומעלה, שנת 2016

תפיסה שונה של מושג ההתנדבות בחברה החרדית

• מצווה וחסד

• נזקקות

• התנדבות קהילתית אל מול התנדבות אינדיבידואלית

דרכי ההתמודדות עם רמת ההכנסות הנמוכה סיוע הדדי – ציווי הלכתי ונורמות קהילתיות חברתיות

❖ תרומות

❖ עזרה הדדית שאינה כספית

❖ **גמ"חים והלוואות בין פרטים –**

דרך לחלוקת עושר בתוך הקהילה המסייעת לתזרים המזומנים

”אל-תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית, וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ; וְיָחִי אָחִיךָ, עִמָּךְ” (ויקרא, כה, לו)

הוצאות הצריכה של החרדים נמוכות יחסית מבנה הוצאות שונה – צריכה נמוכה ומחירים זולים

קונים פחות

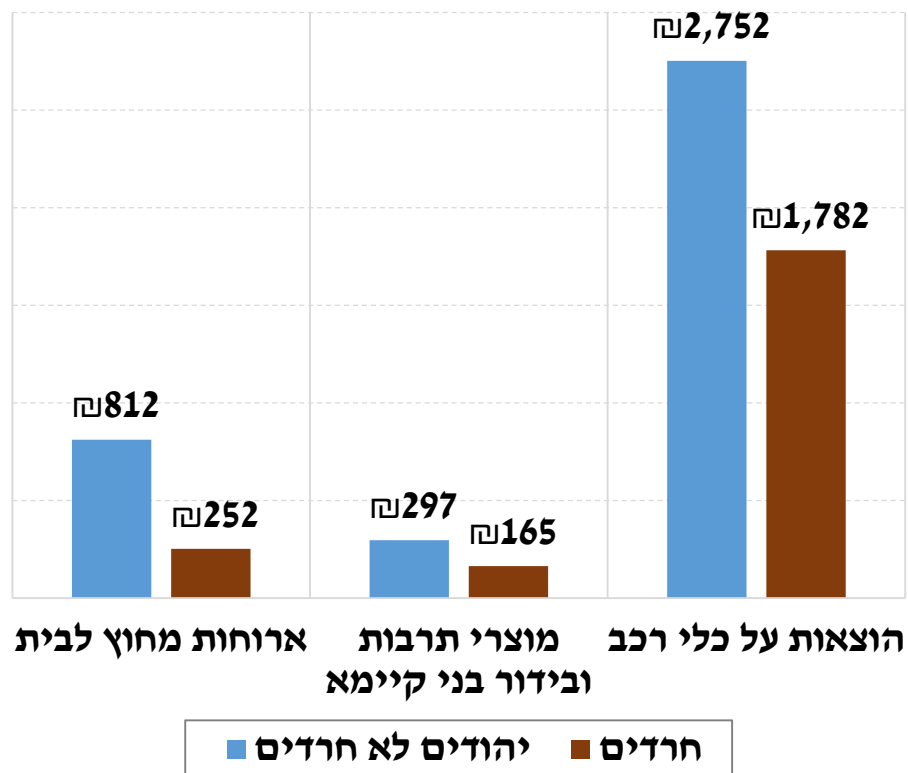
- 'תרבות הצריכה' אינה נפוצה – קונים כשצריך
- העברת ציוד בתוך המשפחות וממשפחה למשפחה
- צריכה נמוכה של תחבורה ותקשורת ושל תרבות ונופש, המהוות מרכיב מהותי מסך ההוצאה בחברה הלא חרדית

מחירים נמוכים יותר

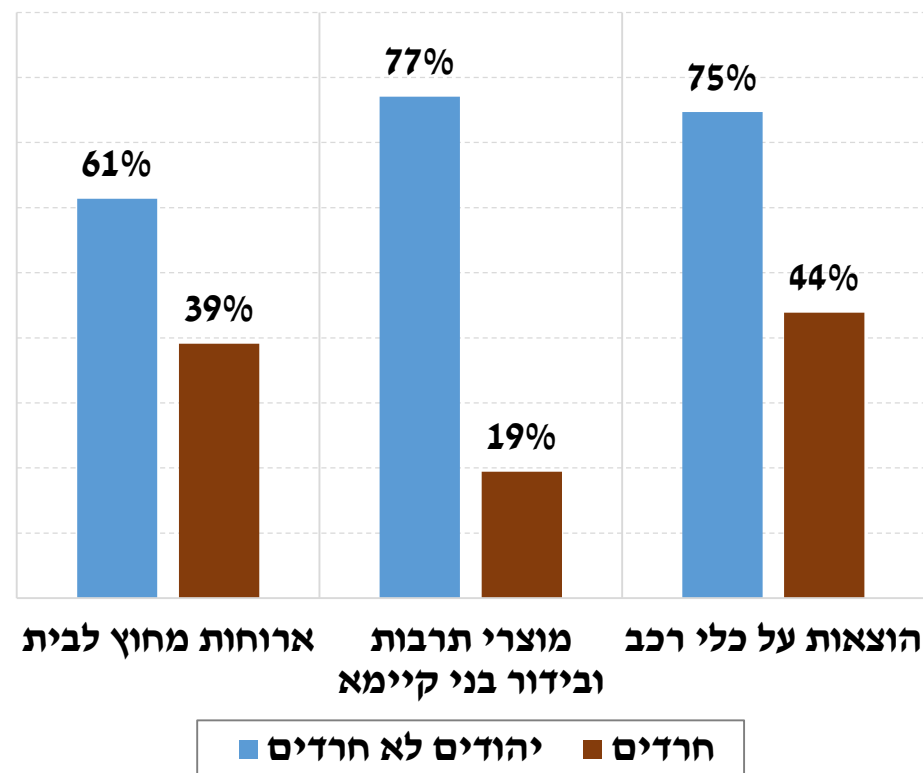
- המחירים הנמוכים יותר בשוק החרדי מותאמים ליכולת הקנייה במגזר
- קנייה קולקטיבית מאורגנת רווחת בשכונות ובישיבות

מבנה הוצאות שונה של משקי הבית החרדים

סכום הוצאה לפי תחום
קבוצת אוכלוסייה, 2016

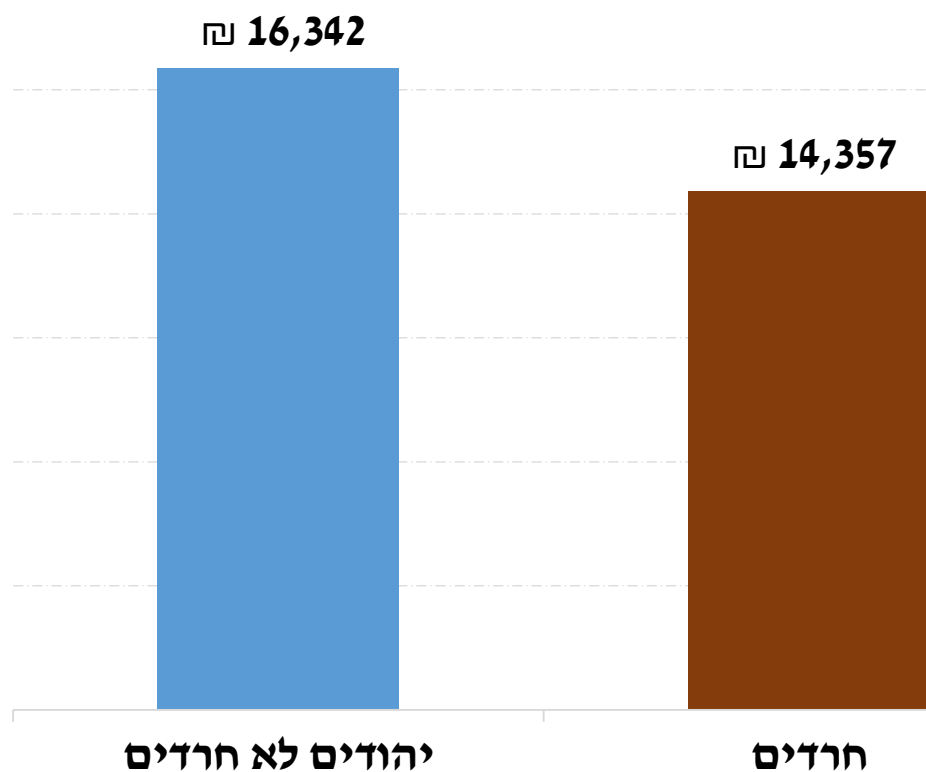

שיעור המוציאים על תחום הוצאה
קבוצת אוכלוסייה, 2016

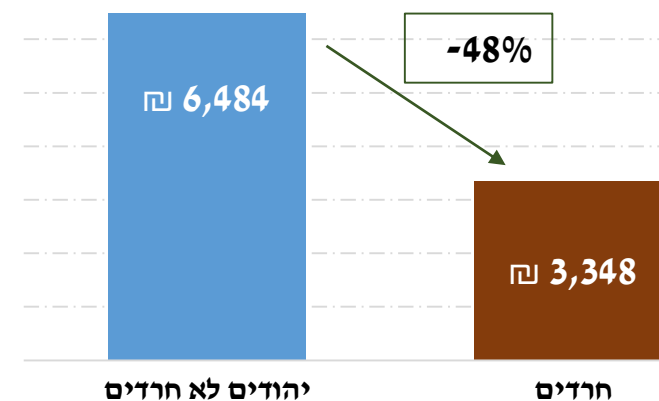

הוצאות הצריכה של משק בית חרדי נמוכות יותר

הוצאות צריכה חודשית למשק בית

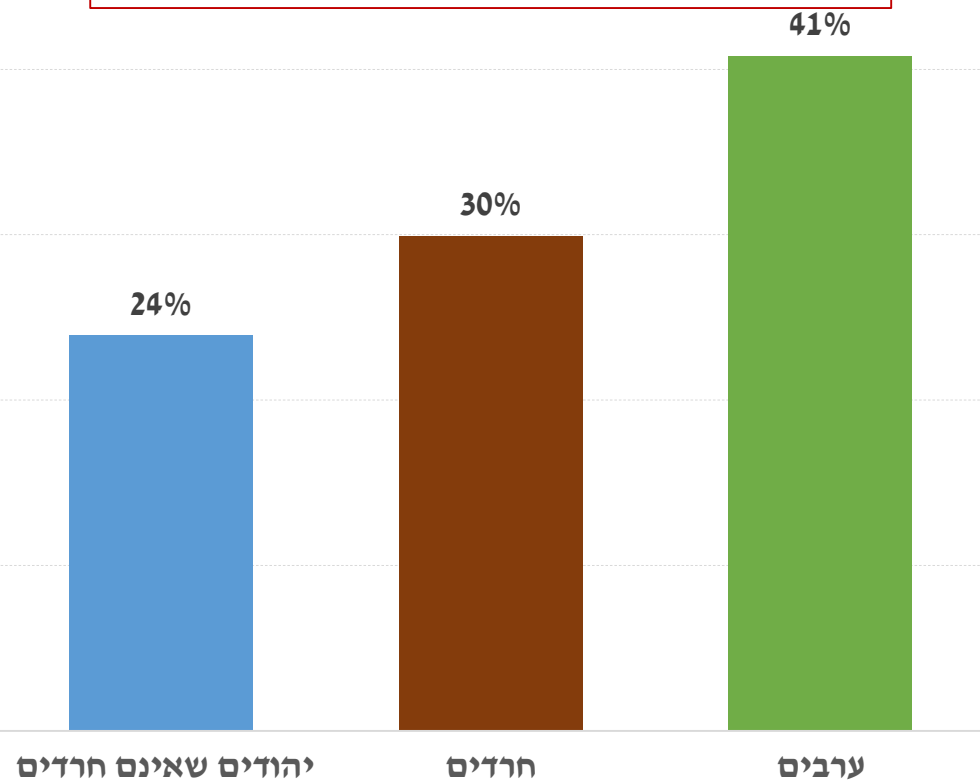
סה"כ הוצאות חודשיות לתצרוכת לנפש

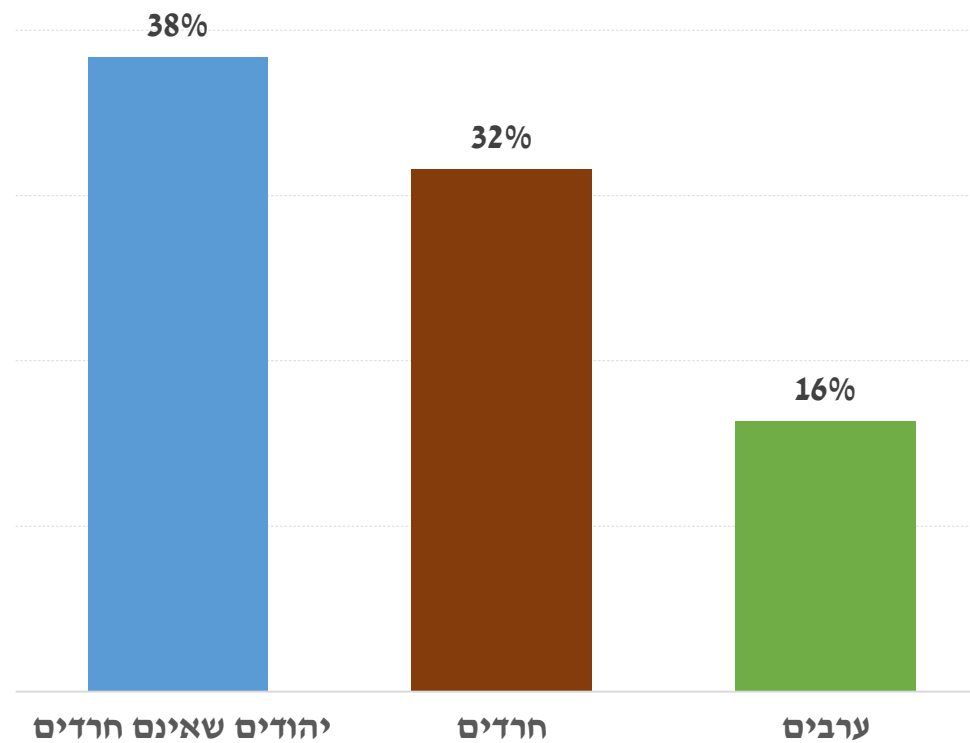
למרות מספר הנפשות הגדול יותר במשק בית חרדי, ההוצאות של משק בית חרדי נמוכות ב-12 אחוזים משל משק בית יהודי אחר

יציבות פיננסית

שיעור הנמצאים בחובות או הנאלצים
להשתמש בחסכונות כדי לכסות את ההוצאות

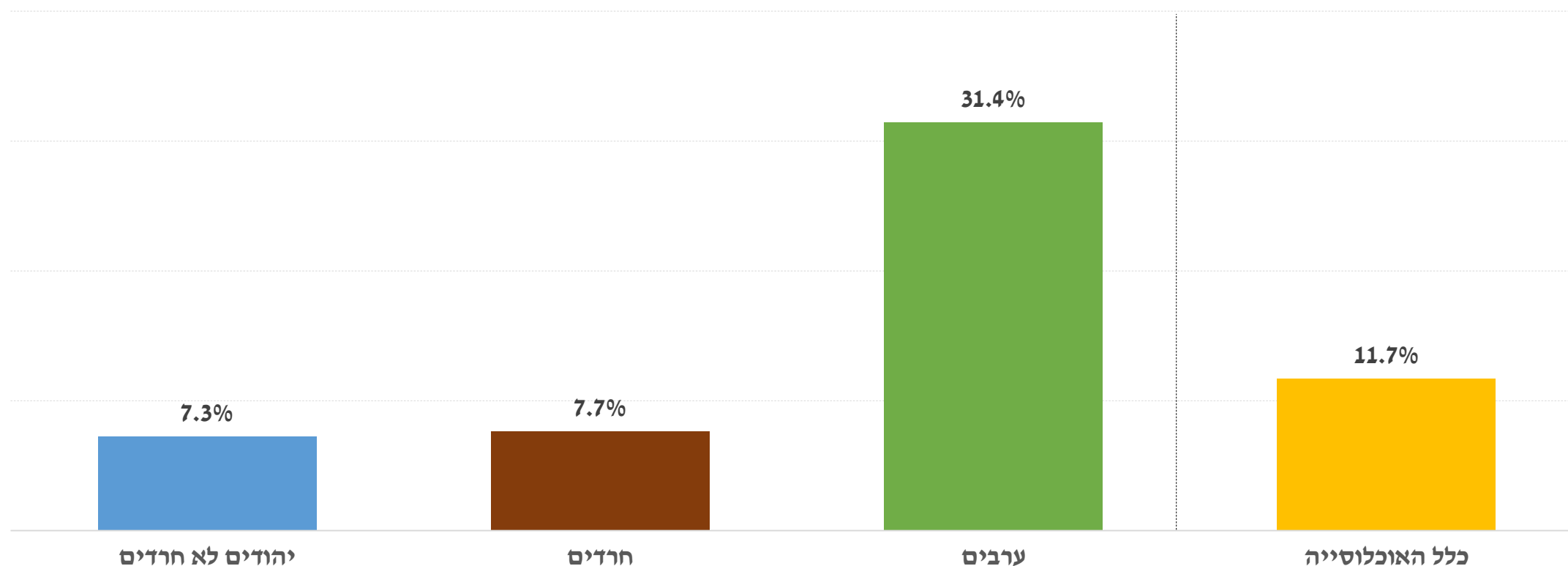

שיעור המצליחים לחסוך חלק מהתקציב
השוטף של משק הבית

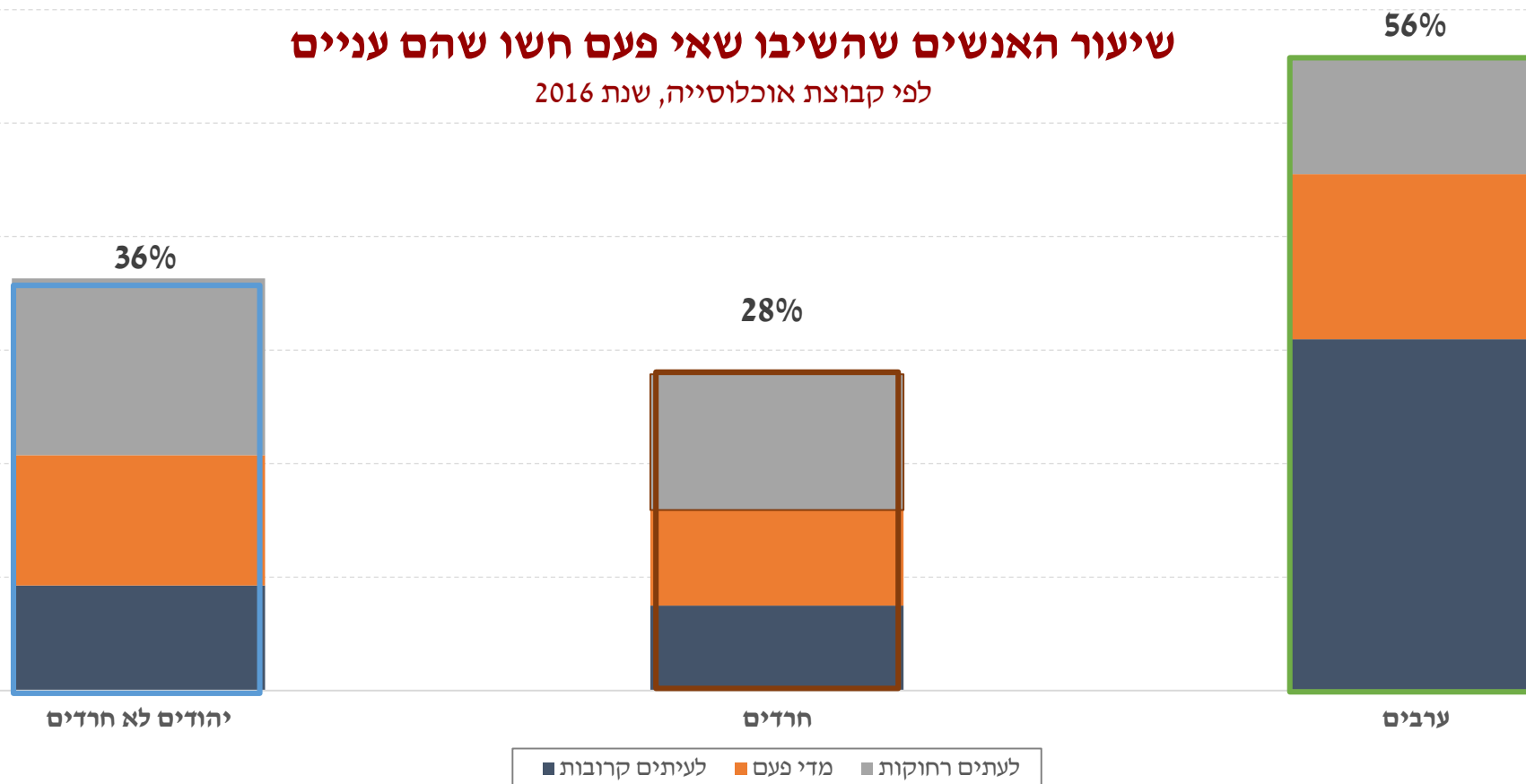
חשו עניים בשנה האחרונה

שיעור בני 20 ומעלה שחשו עניים בשנה האחרונה
לפי קבוצת אוכלוסייה, שנת 2016

תחושת עוני

שיעור האנשים שהשיבו שאי פעם חשו שהם עניים
לפי קבוצת אוכלוסייה, שנת 2016

שאלת מדיניות

רבים מהחרדים העניים אינם רואים עצמם כעניים,
בוחרים בכך כדרך חיים והחברה החרדית מספקת
פתרונות למצבם הכלכלי

הואיל וכך, נשאלת השאלה :

מהי מידת המעורבות הממשלתית הרצויה ומה אופייה ?

שאלת מדיניות (המשד)

- **עם זאת**, רמת ההכנסות בחברה החרדית נמוכה, יש עוני ואף עוני עמוק (ולא כולם בחרו בכך)
- טיפול בעוני בחברה החרדית מצריך הגדרה נכונה יותר של מי עני בחברה החרדית, שיאפשר מיקוד בנזקקים
- לרמת ההכנסות הנמוכה בחברה החרדית השלכות על כלל המשק, דורש **נקיטת צעדי מדיניות שיסייעו להגדלת ההכנסות העצמיות בחברה זו**

מהי המעורבות הממשלתית הרצויה?

נבחן שאלה זו לגבי נושא התעסוקה

כיום, מדיניות התעסוקה בחברה החרדית מתמקדת בגברים

הסיבות להתמקדות המדינה בתעסוקת גברים

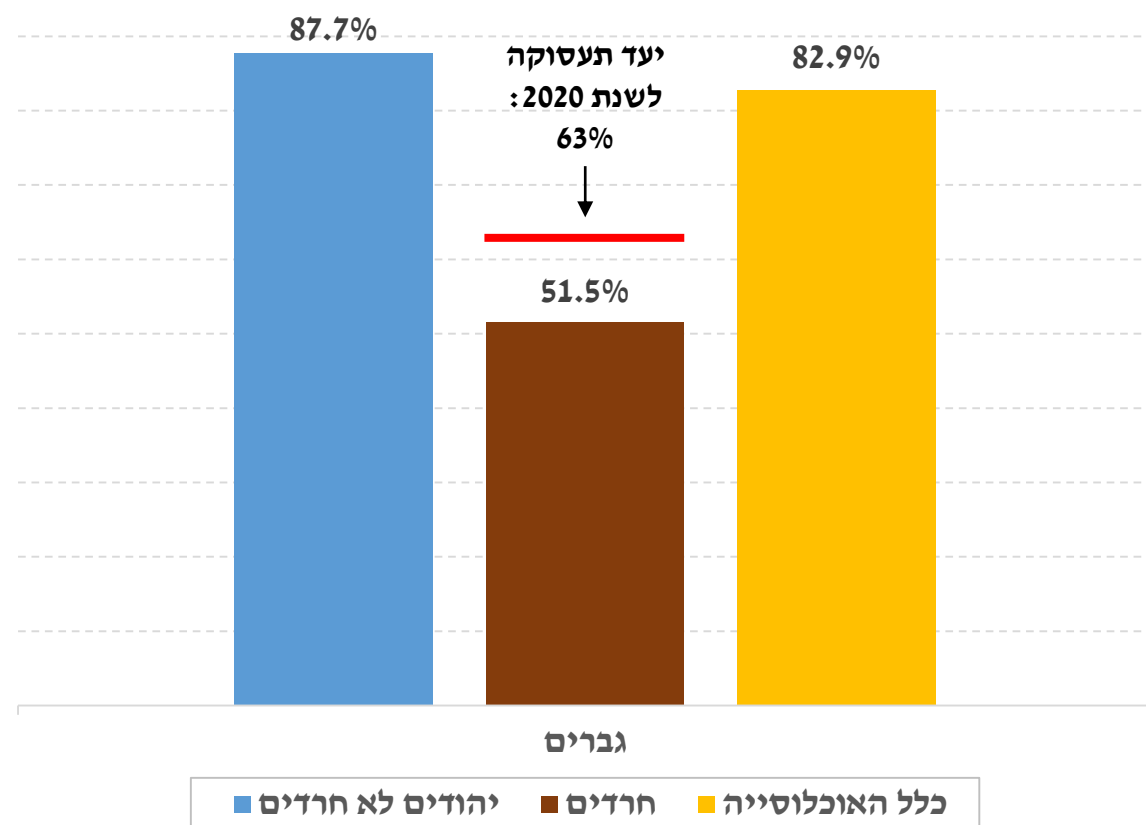
שיעור תעסוקת גברים חרדים נמוך

שיעור תעסוקת גברים חרדים

- נמוך בהשוואה לשיעור תעסוקת גברים בארץ (ובמדינות המערביות)
- נמוך בהשוואה לשיעור התעסוקה של גברים חרדים בעבר – כ-63% ב-1980
- נמוך מהותית מהיעד שנקבע ל-2020 (63%), ונראה כי היעד אינו בר השגה

שיעורי תעסוקה – גברים, גילי העבודה העיקריים (25-64), שנת 2017*

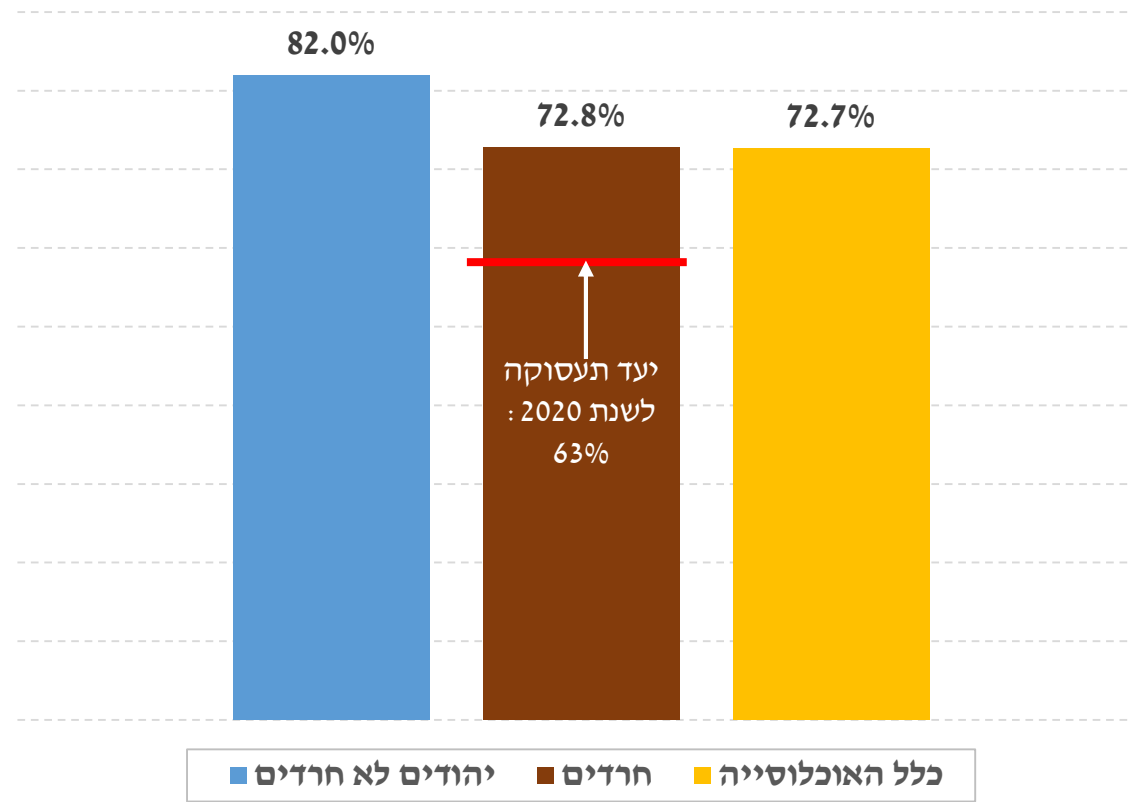
הסיבות להתמקדות המדינה בתעסוקת גברים שיעור תעסוקת נשים חרדיות גבוה

שיעור תעסוקת נשים חרדיות

- דומה לשיעור הממוצע בקרב נשים בישראל
- גבוה בהשוואה ל-OECD – 64.1% בממוצע
- עבר את יעד התעסוקה שנקבע ל-2020 – 63%

שיעורי תעסוקה – נשים גילי העבודה העיקריים (25-64), שנת 2017*

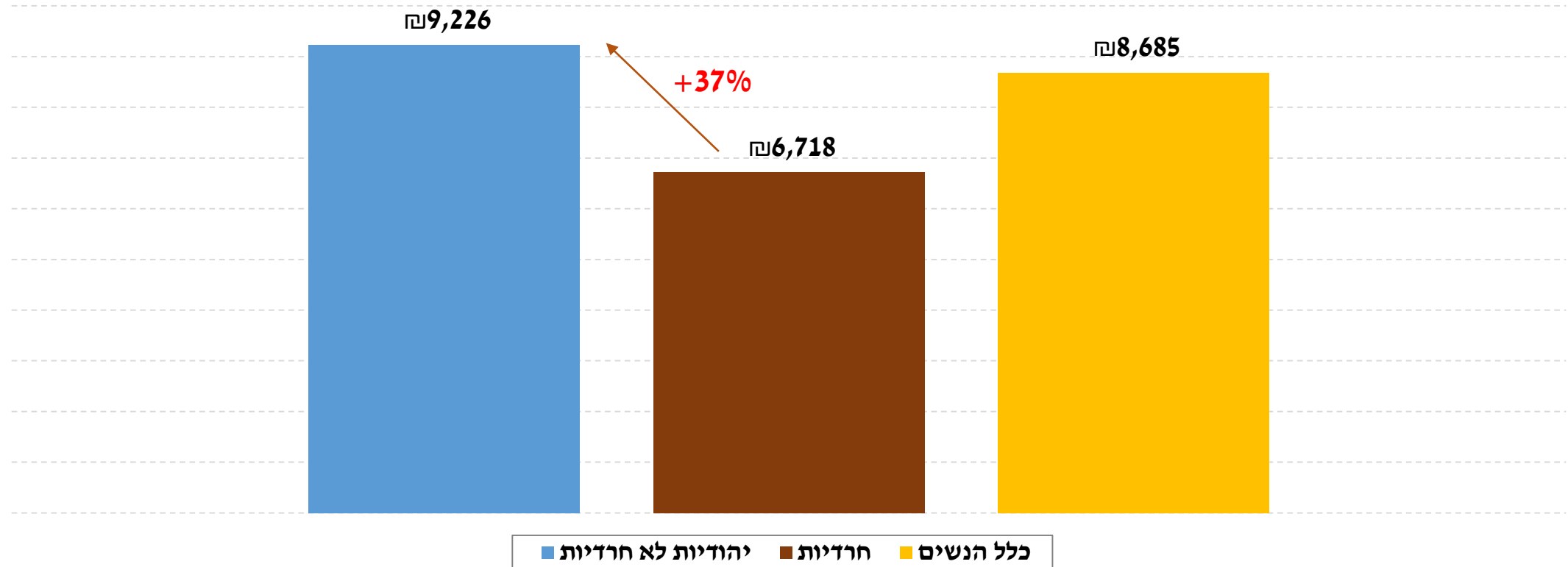

המדיניות הממשלתית מתמקדת בתעסוקת גברים ומה לגבי הנשים החרדיות?

- בחברה החרדית נשים הן המפרנסות העיקריות
- מציאות המשקפת את הבחירה בתוך המשפחה החרדית ואת המאפיינים התרבותיים של חברה זו
- הגענו ליעד תעסוקת נשים ועברנו אותו, אך האם יעד התעסוקה הוא הכול?

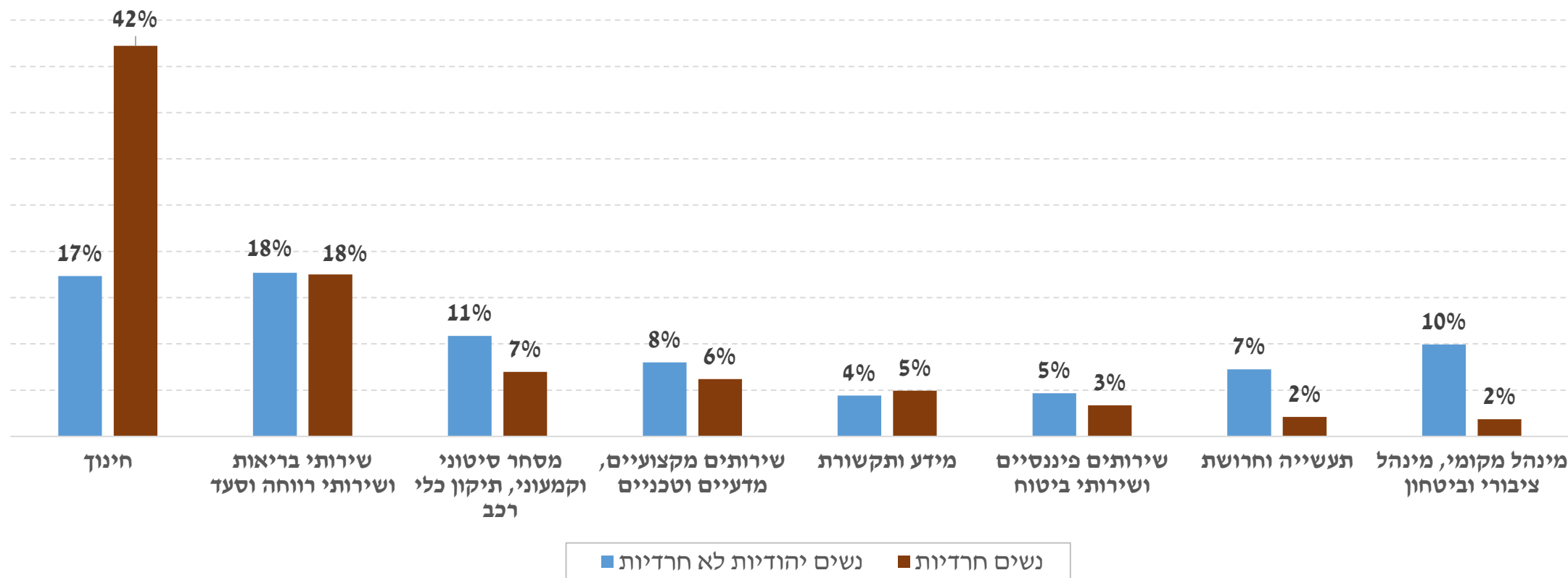
ההכנסה מעבודה של אישה חרדית נמוכה יחסית

הכנסה ממוצעת מעבודה שכירה – נשים
גילאי העבודה העיקריים (25-64), שנת 2016

ריכוז גבוה של נשים חרדיות בתחום החינוך

התפלגות ענפית של נשים מועסקות
גילאי העבודה העיקריים (25-64), שנת 2015

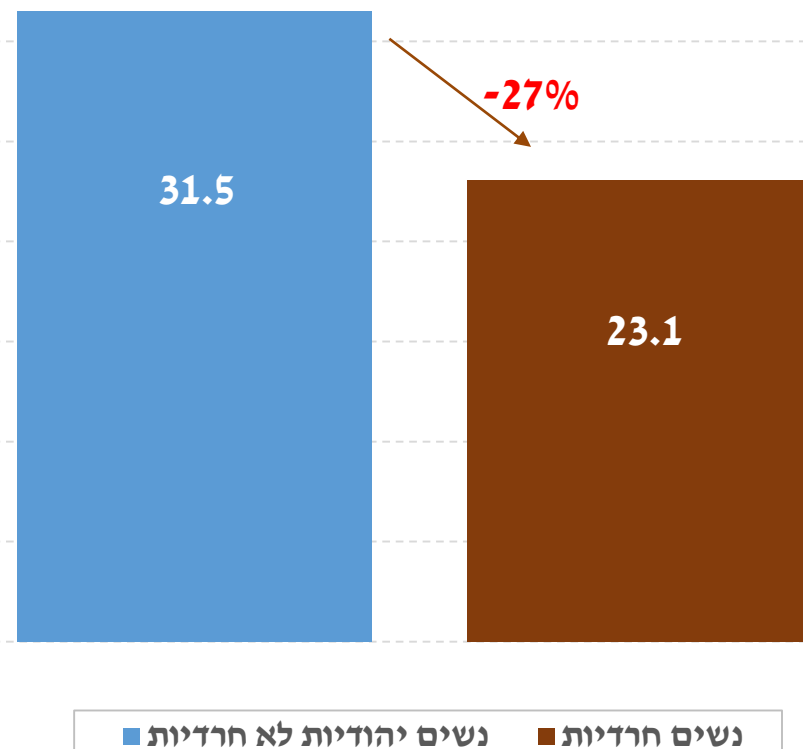
מספר שעות העבודה

נשים חרדיות מועסקות פחות שעות

השוואת מספר שעות
העבודה של מועסקות
חרדיות לזה של יהודיות לא
חרדיות תביא לצמצום
משמעותי של שיעורי העוני
בחברה החרדית¹

שיעור גבוה מהחרדיות המועסקות
במשרה חלקית, מועסקות בחלקיות
משרה שלא מרצון - אחת מתוך ארבע

מספר שעות עבודה שבועיות פועל של מועסקות, גילי העבודה העיקריים

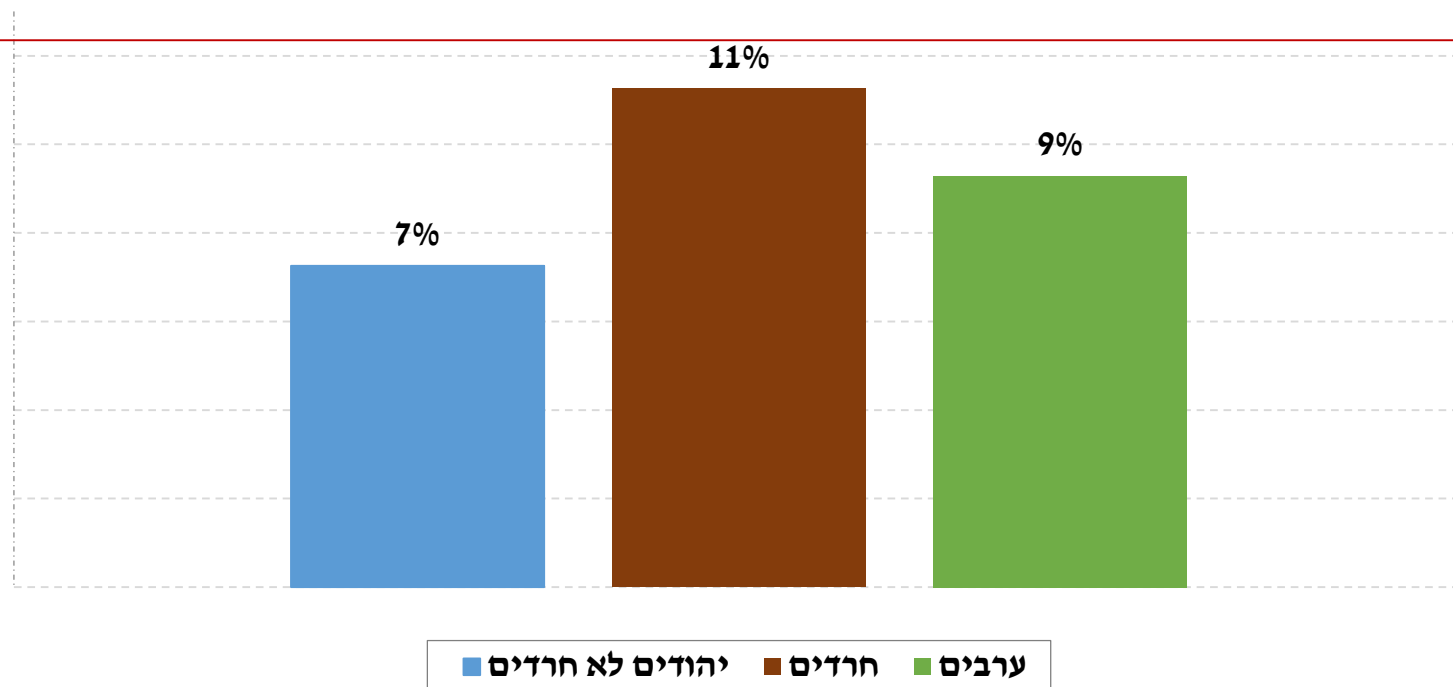

דיווחים על הפרות זכויות בעבודה

גורמים:

- רמת רווחיות נמוכה בחלק מהעסקים
- הלכה - הסכם בין עובד למעביד מעבר לחוקי מגן
- שיעורי חברות נמוכים באיגודי עובדים
- יכולת מיקוח נמוכה לנשים
- עודף היצע של מורות

שיעור המועסקות, בנות 20 ומעלה, שדיווחו על הפרת זכויותיהן בעבודה

בשל היכרות חלקית עם שוק העבודה ומודעות חלקית לזכויות, ההפרה בפועל כנראה גבוהה יותר

- התחזיות הדמוגרפיות מציבות אתגרים גדולים
- הנתונים חשובים, אך הפירוש חייב להיעשות מתוך הבנה תרבותית של החברה החרדית, לדוגמה:
 - העוני נתפס בצורה שונה, ותפיסות שונות מייצרות מודלים לסיוע כגון הגמ"חים
 - מדיניות רווחה כלכלית צריכה להתמקד במשק הבית כיחידה אחת. לכן בחברה החרדית שבה הנשים הן המפרנסות העיקריות, יש חשיבות מיוחדת לתכניות לקידום נשים בתעסוקה

תודה על ההקשבה